

Г 2090

2442 к

889.3427

Т88

ТӨРЕГЕЛДІ
ТҰЯҚБАЕВ

ҚАРЛЫ ҚҰЙЫН

ЖАЛЫН

П 2010/2442к

ТӨРЕГЕЛДІ
ТҰЯҚБАЕВ

284.342-1

T88

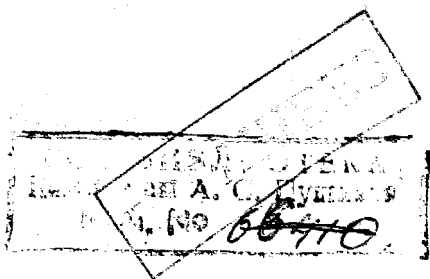
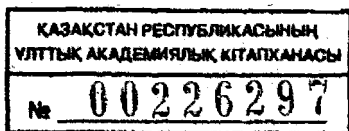
ҚАРЛЫ ҚҰЙЫН

ӨЛЕНДЕР
МЕН ПОЭМАЛАР

АЛМАТЫ
«ЖАЛЫН»
1982

821. 51д. 122 - 1

Қаз2
Т 88

Тұяқбаев Төрегелді.

Т 88 Қарлы құйын: Өлеңдер мен поэмалар.—Алматы: Жалын, 1982.—80 бет.

Кітап екі бөлімнен тұрады. Бірінші бөлімге жас ақынның туған ел, өскен өңір, достық, махаббат туралы лирикалық өлеңдері енді.

Екінші бөлім «Қар Адамы» және «Сүймегендер сағынбайды» атты екі поэманың басын құрайды.

Т $\frac{70403-176}{408(05)82}$ —179—82—4702230200

Қаз2

© «Жалын» баспасы — 1982

Бірінші бөлім

ӨЛЕҢДЕР

АЛТЫН ҚАЗЫҚ

Тұлпарлардан жазбайтын дәйім көзін,
Бала кезім — жарысқа дайын кезім.
Жазғытұрым болатын тайжарысқа,
Баптап қосып жүруші ем тайымды өзім.

Толыбайдай сыншы еді бір атайым,
«Сол атайға тайымды сынамайын!»
деп жүргенде, кеткендей қолды болып,
Ұшты-күйлі жоғалды құла тайым.

Әкем сонда бір сырды саралады:
«Мал мінезін ұқпапсың, балам, әлі.
Текті болса, құла тай оралады!»
Тура шықты әкемнің жорамалы.

Оралса да құла тай қазығына,
Кіді қарап тұрды әкем мез ұлына.
Сонан бері озсам да сан бәйгеде,
Қайта оралмай қойдым-ау жазығыма.

Сексен аттың шабысы — сексен бөлек,
Біреуінен алмапсың, тек, сен дерек.

Уа, туған жер, өзіңнен
Басы қатты
Құла тайдай шығандап кетсем керек!

Қаза берсем, таусылмас жыр кеніндей,
Туған дала,
өзіңмен біргемін ғой —
Құлындардың ұзамай енесінен
Айлы түнде сүт кешіп жүргеніндей!

Алдым — асқар асулар,
артым — жазық,
Ағып өткен жұлдыздай жарқыл қағып,
Жығылсам да, саған кеп жығылайын,
Айналайын туған жер — Алтын қазық!

ҚАРАҒАЙҒА ҚАРСЫ БІТКЕН БҰТАҚТАР

Бұтағында бар еді-ау, деп, мың ұя,
Қарағайға күн қарайды жымия.
«Тәубә!» дейді, қарт қарағай сол шақта,
«Тәубә, саған!
Тәубә, жарық дүния!»

Қарағайдың түзеп тұрған мың жыл бой
Иығынан баса берді бір зілді ой:
«Қайтер едім, жасар болсам үш мың жыл,
Үндістанда өсіп тұрған інжірдей!»

Бір мезгілде жеті мың жан саялар,
Сол інжірді үш мың бұтақ аялар.
Үш мың бұтақ көтеріп тұр мерейін,
Сүрегіндей — тірегіндей таянар.

Күннен-күнге бой алардай жоғары,
Сол інжірің қартайған да жоқ әлі.

Сол інжірің жапырағымен саялы,
Сол інжірің бұтағымен бағалы...

Тағдырына қызығып та қарамай,
Інжір жайлы түс көрмеді қарағай.
Бала келсе, бола қалып данадай,
Дана келсе, елпілдейтін баладай.

Күйбең-күйбең тіршілігі, тыртыңы,
Таусылмастай көрінсе де
бір күні
айналып кеп соғатұғын зауалдай,
соқты дауыл,
Кәрі ағашты жұлқыды.

Соқты дауыл, жайдың оты жарқылдап,
Ажал жетті қарағайды алқымдап.
«Құлады!» деп,
Қанаттары жалпылдап,
Қарға біткен кетті сонда қарқылдап.

Қарағайдың зауалға сай серті кеп,
Орындалды соңғы тілек — Ер тілек.
Жауырыны жерге тиген жоқ оның,
Жатыр бұтақ-қолдарымен жер тіреп!

.....

Әділдікпен бөлген қара қылды қақ,
Өзің жайлы жаза қалсам жыр-кітап,
Сен қарағай сияқтысың, туған ел,
Мен — өзіңе қарсы біткен бір бұтақ!

ЕТІКШІ

Тіршілік әуенін
Күнұзақ тыңдаумен «тақ-тұқ»-тан,
Ашады ол өзінің әлемін
Дағдылы қимылмен жаттыққан.

Шыныдан жасалған күркесі
Ой тастап тұрған жоқ бәлендей.
Әйтсе де, ойланса жұрт осы:
Етікші — жұмбақ бір әлем ғой!

Біреулер жамауға береді
Туфлин тоздырған киіп көп.
Біреулер жүргісі келеді
Өкшесін көтеріп, биік боп.

Етігің болса да су жаңа,
Әйтеуір, табылар кем-кетік.
Су жаңа етікті «қинала-қинала»
Аласың жөндетіп...

Тар екен біреудің етігі,
Кең дүние «тар» деп тұр ол мұнда.
Дүниенің тетігі —
Етікші қолында.

Сүлесоқ көңілмен қарайтын
Жұрт марғау, керенау.
Демек, бұл дүниенің
жыртығын жамайтын
үлкен бір Етікші керек-ау!

КЕСІРТКЕНІҢ ҚҰЙРЫҒЫ

Қызып тұр шағылдыҥ маңдайы,
Күн ыстық!
Күн ыстық!
Кеберсіп таңдайы
Жұтына береді тыныштық...

Тоғысар мұнда сан қилы ұғым,
Келе ме жаңалық ашқыңыз?
Айталық, кесіртке құйрығын
Байқамай аяққа бастыңыз.

Сізбенен айқаспай, шайқаспай,
Беті ауған жағына
Қашады құйрығын ол тастай —
Соры ма, бағы ма?

Үзілген құйрығы жылаңға
Айналар деп сеніп жүрген ем,
Сенімім айналып күмәнға...
Күмәншіл боп алдым мүлде мен!

Кесіртке құйрығы қаншама
Үзіліп тірлігі тоқтаған.
Жұрт соны білетін болса да,
Ешбір мән-мағына таппаған...

«Кінәмшіл болсаң сен кінәла,
О, құйрық, иенді опасыз!»
дейтін бір дүбара
ойларға батасыз...

ҚАҢБАҚТАР

Қиялға батырып қам көңіл қараны,
Бір кезде назарын бұрғызған ханның да
Қаңбақтар кезеді даланы,
Беріліп сәл қайғы, сәл мұңға...

Қаңбақ та — көзге ыстық дүние,
Дүние шыр айналғанымен,
Енді оған кім ие
боларын ұқпаймын әлі мен.

Жынды жел қарамай әй-шайға,
Қорлық пен мазағы ешкімге бергісіз
қаңбақты апарып «жерлейді» қай сайға —
ол жағы белгісіз...

Қалармыз болған соң біз — адам,
Қаңбақтар жоғалар түбінде.
Кейде тек намыс пен ызадан
Сөйлерміз қаңбақтың тілінде.

Қаңбақтың дедектеп жүргені —
Емес деп біздердің кінәміз,
Атаймыз атын тек күлгелі,
Күліп ап, тек іштей тынамыз.

ЖАРСАҒАТ ЖӘНЕ РЕВОЛЮЦИЯ АРДАГЕРІ

Тар бөлме,
Қарсы жақ қабырға —
Сарғайған суреттер...
Жарсағат...
Селт етпей сырттағы дабырға
Сырғиды әр минут,
әр сағат.

ҚҰЛАҒАН ҚҰДЫҚ ТУРАЛЫ ЖЫРЛАР

1

Сағым тұр тарқатып сәлдесін
Күйдіріп өлтірер бұл аптап!
«Қор болып өлмейік,
жан досым,
Бұлақ тап!
Бұлақ тап!»

2

Құла тұз.
Құлаған бір құдық...
«Құлатқан кім оны?»
Өзімше ізденіп, түртініп,
Толғана беремін үнемі.
Құдыққа үңілсең,
түп-тегі —
Сон-а-ау бір қараңғы жыл түбі.
Түбіне құласаң — біткені!
Жеңімнен қорқыныш жұлқыды.

Жо-жо-жоқ!
Қорықпан, үрікпен,
Құдықпен тағдырым біріккен.
Түпсізге үңіліп тұрып мен,
Ертеңге қараймын үмітпен!
Құдықтар...
Құлаған құдықтар
Құм жұтып алыпты бүгінде.

Білмеймін,
қаншама жігіт бар
құлаған құдықтың түбінде.

Өртейді өзімді өз демім,
Емес бұл аптапқа жан шыдар.
Құдықтар,
Бітелген көздерің
Ертең-ақ аршылар!

ҚҰМЫРА ТУРАЛЫ ЖЫРЛАР

1

Күмбірлетіп көңілдің қоңырауын,
Жатыр ашып Отырар омырауын...
Отырардың құлағы сияқтанып,
Елеңдейді етекте қоңыр ауыл.

Елеңдетіп ауылды келте ғұмыр,
Келте ғұмыр жайлы сыр шертеді бір.
Қоңыр ауыл шертетін құпия сыр,
Біреуге — аңыз, біреуге — ертегі-дүр.

Көрсө бірі — сайтанды, бірі — жынды,
Әңгіме сол айтылар күнұзынғы...
Күлтөбеден есетін қоңыр самал,
Әкеледі құлаққа бір ызыңды.

Бір ызыңды естимін үні мұңды:
«Көрмегелі көп болды құлынымды...»
«Кетпеді ме жау мініп күлігімді?»
Күлтөбенің көмді екен күлі кімді?

Құмыралар шашылған күлтөбелер,
Көктем сайын дүркіреп бір көгерер.
Бір көгерер гүлдері күлтенелер,
Күлтөбелер — бұл күнде гүл төбелер.

Мынау ғажап өмірге іңкәр өлкем,
Шыға келер өз әнін шырқап ертең.

Осынау бір киелі топыраққа
Жайса керек киелі ұрпақ өркен.

Құмыралар... шашылған құмыралар,
Құмыралар — бітпеген ғұмыр олар!
Сендер ұзақ жасаңдар, құмыралар,
Сендер мәңгі жасаңдар, құмыралар!

2

Бар деп айтам менің де бір құмырам,
Сол құмыра — қалдырар ілкі мұрам.
Иығымда көтеріп келе жатсам,
Бал ағады жамаулы жыртығынан.

Бал дегенім — бейкүнә, байыпты ойым,
Байыпты ойға тағылмас айып кейін...
Қайран жүрек орнынан табылар ма,
Балға салып сақтаған мәйіттейін?

Байыпты ойға құмырам шүп-шүп толып,
Ернеуінен төгілер лықсып келіп.
Сонда менің құмырам жарылады,
Жарылады жүрегім быт-шыт болып.

Жүрегімнің аман-сау қалмасы анық,
Аман қалсын дегенім — далбасалық!
Мәңгілікті аңсаған перғауындай,
Сақтамаймын мен оны балға салып.

Құмырама шоқ салсам, сөнбес еді от,
Ойсыз отты не керек енді еселеп!
Мен тілеймін: сынған соң құмырамды,
Төмпешіктің астына көмбесе деп.

Тып-типыл боп ертең не бүрсүгүні,
Төмпешіктің таусылар тіршілігі.
Көрінгеннің қолында кете барсын,
Құмырамның құп-құйттай бір сынығы!

БҰҒЫЛАР

Тірліктің дәмі бір таңдайға
Тұрғанда татымай,
Тағдырдың жазуы маңдайға
Мүйіз боп бітсейші,
апыр-ай!..

Кейде мен түсімде:
Қош бол, деп кең дала,
мекенім!

Тайгада,
бұғылар ішінде
Бұғыға айналып кетемін.

«Қайтпасам, қалады-ау үй іздеп»
деген ой санамнан өшеді.
Қайсар бір қарағай
мүйіз боп
Маңдайға көшеді.

Өкіріп,
даусымен кернейдің,
Тайганы басыма көтерем.
Кедергі біткенді көрмеймін,
Тұп-тура тартамын төтемен...

Мен — беті қайтпаған жас бұғы,
Алдымнан қарт бұғы кез келді.
Жоқ еді өштігі, қастығы,
Әйтсе де ол ала көзденді.

Мені өз үйірі ішінен
Бөлектеп,
жат көрді.
Ең соңғы қайраты,
күшімен
Ол маған тап берді!

Бұғылар
мәшпірті біткенде
қиынды
Қасқайып қарсы алып, жығылар..
«Қайда сол қарағай мүйізім?
Неге оны түсімде көремін?»
деп ойлап
кейде мен күнұзын
түсімді еске ала беремін...

ҚАРЛЫ ҚҰЙЫН

Соқты қар құйын болып,
Әйтеуір, тыншымады.
Нәрсіздік миымды еміп,
Күшік-ой қыңсылады!

Дүние шыр айналсын,
Сырттандар үсімейді.
Сырттан-ой былай қалсын,
Аяймын күшік-ойды.

«Кел, күшім, күшім!»— дейтін,
Жан қайда еркелетер?
Жандар көп түсінбейтін,
Шындықты ертек етер.

Жазықсыз жазалыны
Алмадым ақтап ала.
Мұржаның мазақ үні
Жағардай аққа қара.

Ызадан сілкіндім мен
Мұржаның мойнын орап.
Деп біреу: «Бұл кім жүрген?»—
Әйнектен қойды қарап.

Мұржаның зарлы күйін
Тыңдағым келмей кетті.
Секілді қарлы құйын
Тіледім мол бейнетті.

Мен де — бір қар құйыны,
Өмірдің бар түйіні —
Жараспас шетте қалу.
Шындықты ақтап алу.

Жаратпай мұржа даусын,
Құйын боп ақын өтер.
Құйындай бір жолаушы
Күшікке рақым етер.

Жоғалтпай елге сенім,
Кетер өз жолыменен.
Жылынар кеудесі оның
Күшіктің деміменен.

ЖЕР СІЛКІНІСІ ТУРАЛЫ ЖЫРЛАР

1

Алматыда тағы да жер сілкінді...
Мазасыздау қарсы алып ем бұл түнді.
Аузыма кеп тығылардай жүрегім,
Көпке дейін келтірмеді ұйқымды.

Жамбасымда бұлт-бұлт етіп жел көпшік,
Ұйқысыздық ваакумында дөңбекшіп,
Жатыр едім,
құлағыма кенеттен
Жеті қат жер жылағандай келді өксік.

Соғып өтіп сілкіністің толқыны,—
Көпке дейін басылмады солқылы.

Жер бетінде тірлік құрып жатқаным
Түсті есіме жалғыз ғана сол түні.

Жер өксіді өрт алғандай өзегін,
Енді өкситін келді менің кезегім:
Адам кейде аумады екен қоңыздан,
Домалатқан тіршіліктің тезегін...

Қу тіршілік айдағанда алға сап,
Жарар еді қоңыз болып қалмасақ!
Күні бойы тырбаңдайды бір қоңыз,
Жас тезектен әп-әдемі шар жасап.

От-жалынға шарпылмас-ты өлкеміз,
Сарқылмас-ты, тартылмас-ты көл, теңіз...
Әттең бірақ...
Алдындағы тезекті
Жер шары деп түсінеді-ау сол қоңыз!

2

Дүниеге қарасам да адамдардың көзімен,
Қара жердің сілкінерін
жылан болып сезінем.
Әлдеқайда жөңкіледі жыландардың ордасы
Ал, мен қайда безінем?

Иттерде бар ма деймін тектілік,
Олар неге азан-қазан кетті ұлып?
Адамдары жиырмасыншы ғасырдың
Мақтанады-ау қойғандай-ақ көп біліп.

Жер сілкінсе, не болады күніміз?..
О, масқара!
Шықпай қалды, ә, үніміз!
Біреуіміз — табиғаттың ұлымыз,
Біреуіміз — тіршіліктің құлымыз.

Біреулерге — «байтал түгіл бас қайғы»,
Біреулерге — алтын, күміс, тас қайғы...
Жер сілкінесе, талай жандар өзінің
Кім екенін танып ала бастайды.

Туған елдің тыныштығы
жолында,
Қиналмай-ақ қиятұғын
қалған қасық қанын да,
Хрустальдай таза жандар
қоя берді қалтырап,
Тағдырлары тұрғандай-ақ
мас адамның қолында...

* * *

Мен — көк өзен,
тепсінген тентек өзен,
еркеліктен демеуші ем ерте безем.
Безбедім мен,
балқаймақ кездерімнен,
«Қош!» — десе де балалық — ерке кезең.

Еркіндеуден
тыйылып бертіндеу мен,
толқып-толқып басылды-ау толқын-кеудем.
Өз базарым —
Өзімде,
Жазба, жаным,
мөлдір кезде тамшы боп мөлтілдеуден?

ҰҢҒИР ТУРАЛЫ ЖЫРЛАР

1

Ұңгірім, етейін сені жыр!
Ұңгірлер — сырларым.
Ұңгірлер.
Кеудемде талайдан бері бір
Қоламта боп жатқан мұңды үрлер...

Түстім мен байлап ап беліме,
Шындықтың шылбырын.
Шынтемір хандардың еліне,
Басташы, ұңгірім!

2

Ұңгірлер қарайды маскі боп,
Қандықол қарақшы киетін.
Білдіріп тұрғандай тас-түнек
Біреудің пиғылын, ниетін.

Ішінде үш өзен, үш көл бар
Кентукки ұңгірі емес бұл!
Түнектен зәресі ұшқандар
Жүргендей ішінде елестің.

Қорқақтар жүре алмас аралап,
Ұңгірлер қараңғы.
Шығарып салады ол қаралап,
Жарығы әлсіздеу адамды.

Ұңгірде қолдағы жарығың,
секілді жылт етер көмескі ой:
Қараңғы ұңгірге кіргеннің бәрінің
Ойлары қараңғы емес қой!

Жалғанда
 мен жалғыз қалғанда,
 Бұл үңгір болған-ды қорғаным.
 Осында өзегім талғанда,
 Қаншықтың емшегін сорғамын...

Мен — қасқыр емізген жас бала...
 Басына күн туса бұлыңғыр,
 Кімдерге баспана
 болмаған бұл үңгір!

Үңгірге қараман «үңгір» деп,
 Ол — менің бабамның бесігі.
 Тұңғыш рет қоңырау күмбірлеп,
 Үңгірден ашылған дүние есігі.

Осыннан қазылып қаралған,
 Алыптар елінің динозаврлары...
 Осыннан жазылып таралған
 Белгісіз ақынның бимаза
 жырлары...

Әркімнен әр нәрсе хақында,
 Қазбалап сұрай кеп,
 Белгісіз үңгірдің атын да,
 Өзімше қояр ем былай деп:

Қалатын ешкімге керекпей,
 Ездер мен Жасықтар үңгірі.
 Тағдырға Еңлік пен Кебектей,
 Кез келген Ғашықтар үңгірі.

Иә, бұл — тілемес марапат,
Махаббат үңгірі!
Миллион жыл тигізген шарапат,
Шапағат үңгірі!

5

Үңгірлер — жарқабақ, жырадан
Үрейлі үңірейген дзот.
Бар еді бір адам,
Әп-сәтте сол адам болды жоқ!

Бекерге өлген жоқ сол адам,
Таусылған кезде гранаттары,
Гранат суырып санадан,
Оқ бетін қақты әрі...

Дзоттың амбразурасын
Жапты да көкірегімен ол,
Құлады, естімей Жеңістің «Ура!»-сын...
Бұл күнде
Үңгірге
Гүл алып кіреді ел...

6

Батырлар түсіп ап,
Сынайтын өзін бір
Біреудің еті өскен көзі — үңгір,
Біреудің оты өшкен сөзі — үңгір...

Үңгірдің аузы бар, тілі жоқ,
Ол үнсіз бәріне шыдаған.
Адамсыз күні жоқ,
Үңгірдің тілі — Адам!

Ашқандай дүниенің сырын бір,
Жыр оқып жүргем жоқ жиында.
Бар екен ең жұмбақ бір үңгір,
Өзімнің миымда!

МЫҚТЫЛЫҚ ПЕН БИЛІК ТУРАЛЫ ЖЫРЛАР

1

Қу құлқының кеткен жерде пәлектеп,
Күләбіңіз қала берер кәмек боп.
Мықтылықтың белгісі деп түсінсең,
Анадан да, мынадан да ал ептеп!

Мықтылықты жазса біздің тумысқа,
Белшесінен тез батады ол қылмысқа.
Көрінгенге күпсінетін ағайын,
Мықты болсаң, уысыңда суды ұста!

Баянсыздау билігіңді куә ғып,
Уысыңнан кете берер су ағып.
Ағайын-ау, кел, онан да кірлеген
Қолымызды ағын суға жуалық!

2

Сезім-атты босатпаса дәрте-ми,
Қызықтырмас наз қылықты жар, кең үй.
Цезарьмын деп ойлай қалса ол өзін,
Көз алдынан кетпей тұрар Антоний!

Жүрегін жеп бір өзекқұрт — өкініш,
Берекесіз болды оған бұл отырыс.